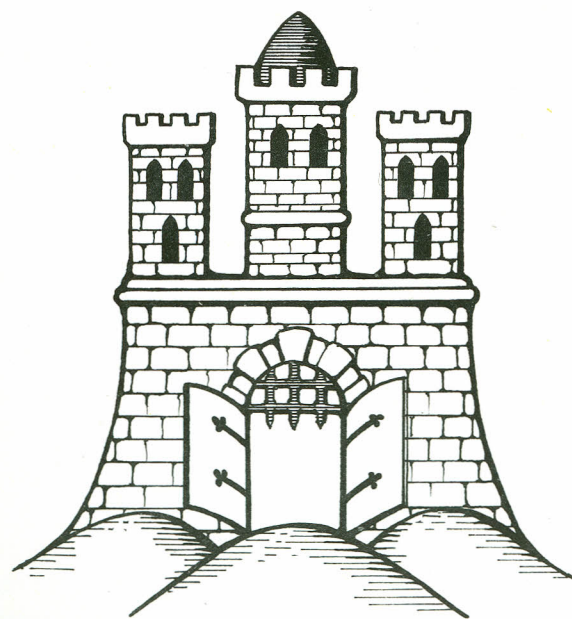

FÜLÖP GYULA
ALBA REGIA – SZÉKESFEHÉRVÁR
CÍMEREK – PECSÉTEK

FÜLÖP GYULA

ALBA REGIA – SZÉKESFEHÉRVÁR
CÍMEREK – PECSÉTEK

SZÉKESFEHÉRVÁR
1994

A Szent István Király Múzeum Közleményei
Bulletin du Musée Roi Saint Étienne
B. sorozat 39. szám – Série B. No. 39.
Szerkesztő – Rédacteur: Fülöp Gyula

Lektorálta: Kovács Péter
Fotók – reprodukciók: Tóth István, az 1., és a 9. képet Gelencsér Ferenc készítette.

ISBN: 963 7390 34 0
ISSN: 1216 7975

Kiadja: a Riport Fotó Stúdió Kft.
Fal Galéria Székesfehérvár

A címer, annyi mással együtt, a haditechnika fejlődésének eredménye. Eleinte a vasba öltözött, egymás ellen küzdő férfiak gyors felismerhetőségét szolgálta. A harcosok egyedi azonosító jegye a pajzsokról a zászlókra, sisakokra, pecsétekre is rákerült. A civil életben adott dolgot hitelesítő jegyként funkcionált. A megkülönböztető jelek, a címerek állandósulása a 12. század első felére tehető. Akkoriban rögzültek a címeradás szabályai, amelyek meghatározták, hogy ki, milyen címert adományozhat, illetve kaphat. Abban az időben vált a címerismeret, a címeralkotás önálló tudománnyá, *heraldikává*. A címer tudósai a *heroldok* voltak.

A címer mindmáig legfontosabb jelképeink egyike. Nemcsak az országok címerei, hanem a közösségek (pl. városok, céhek, ma már pl. sportegyesületek is), de a magánszemélyek címerei is szoros összefüggésben álltak a politikai élet mindenkori változásával. Ennek következtében a címerek ábrázolásai is kisebb-nagyobb mértékben a napi politika igényeinek megfelelően változtak. A politika alakulásával együtt változtak a címerhasználat szabályai, lehetőségei is. A címerhasználat nem csupán a törvényeken múlik. A megkülönböztető jel nem csak mások számára különül el valakit, hanem használóiknak, tulajdonosaiknak közösséget is integrálja, belső összetartozásukat erősíti identitásukat valamilyen fokon kifejezi. Éppen ezért a címernek és használatának egyfajta hagyományörző, összetartó szerepe is van.

Székesfehérvár a magyar honfoglalást követően a 10. század végére vált fokozatosan az ország egyik fejedelmi székhelyévé. Géza nagyfejedelem templomot, kővárat építtetett a mocsaraktól ölelt dombok legmagasabbikán (972-977 között). Utóda I. István előbb nagyfejedelemként, majd 1001-től királyként folytatta a város építését. Fehérvár a tártárjárásig (1241) – Buda várának felépültéig – Esztergom mellett az ország "fővárosa" volt. Az I. István által építtetett királyi bazilika később nem csak a Szent király hamvait fogadta földjébe, de ide temették még hét Árpád-házi és hét vegyes-házi királyunkat is számtalan családtagjukkal együtt. Itt koronázták, eskették királyainkat, királynőinket. Itt őrizték az ország levéltárát, a koronázási jelvényeket, a kincstárat. Ennek a szokásnak 1543-ban a város török kézre kerülése vetett véget. Az 1601-1602-es év kivételével a török féldhold uralta a vidéket 1688-ig. Habsburg királyaink a török idők alatt érthetően Pozsonyt, a török kiűzése után Pozsonyt, majd Budát részesítették előnyben az állami élet királysághoz fűződő eseményeinél. Fehérvárnak a középkori állami életben

betöltött szerepe feledésbe merült. Az újabb időkben három alkalommal látta vendégül a város a magyar államfőt, igaz egy sem volt király, s mindháromszor protokolláris volt helyi szereplésük. Szent István emlékezetének ünneplésével összefüggésben: 1938-ban Horthy Miklós kormányzó, 1988-ban Straub F. Brunó az Elnöki Tanács Elnöke, 1990-ben Göncz Árpád a Köztársaság Elnöke járt a városban.

1. kép: Székesfehérvár város nagypecséte. 1270-es lenyomat

A 11. század közepétől meginduló középkori magyar városfejlődés egyik fontos eleme az idegen iparosok és kereskedők betelepítése volt. Fehérvár a 11. század második felében nem csak királyi székhely, de a Szentföldre menő európai zarándokút egyik fontos állomása is volt, különösen István király szentté avatása, 1083 után. A királyi hívó szó és a jó gazdasági környezet vonzotta ide Verdun környékéről a franciául beszélő vallon telepeseket, akiket magyarul olaszoknak, az frott forrásokban latinusoknak neveztek.

Az új telepések, az iparosok, a kereskedők, a szőlőművelők-borászok a nyugati hazájukban már régen meglévő feudális jogaik biztosítását várták el a magyar királyoktól is. A 13. században egy sor város és mezőváros a fehérváriak joga mintájára nyerte el kiváltságait. Mivel Székesfehérvár ősi kiváltságlevele nem maradt fenn, ezért ezekből lehet rekonstruálni a város polgárainak kiváltságait, amelyeket II. vagy III. Istvántól eredeztethetünk. A fehérvári kiváltságos latinok előbb a budai külvárosban laktak, majd a tatár elleni vitézkedésük elismeréseként a várba költözhettek 1249-ben. A fehérvári latinok kiváltságának legfontosabb pontjai a következők voltak: szabad bíróválasztás, 12 esküdt választása (ítéletet hozhattak jogvitákban, betelepülőket fogadhattak), vámmentesség az országon belül és a határokon, stb. A testület és a jogok elismertségét a saját címer- és pecsétáhasználat fejezte ki.

Fehérvár első pecsétjét egy 1270-ben kiadott oklevélről ismerjük. Maga a pecsét 1241 előtt készülhetett. Körirata: S(igillum) LATINORVM CIVIVM ALBENSIVM + . Köralakú, 56 mm átmérőjű, természetes színű viaszra nyomva, háromtornyú, két széttárt kapuszárnyú várat ábrázol. A címer felirat fordított "N"-je az írásos forrásokban a 13. század elejére jellemző megoldás. A város pecsétjének képét tekinthetjük a város címerének is. Fehérvár esetében némi zavart okoz, hogy az imént leírt nagypecsét és a 14. századi ú.n. kispecsét ábrázolása némileg eltér egymástól. A különbség oka az lehet, hogy a címereknek mindig azonos dolgot kellett ábrázolniuk ugyan – Fehérvár esetében pl. háromtornyú várat, nyitott kapuval – de hogy pontosan hogy is nézzen ki a címer, azt nem írták elő. A pecsétet készítő vésnök, vagy kőcímer esetében a kőfaragó egyéni tehetsége és művészi ambíciója is befolyásolta a kivitelezést. Erre nézve egy közvetett bizonyíték Zsigmond király 1415-ben kelt adománylevele, amelyen Fehérvár címerét ábrázolták: kék mezőben piros város, kapuval, falakkal és három toronnyal, amelyeken ablakok vannak, felette angyalkezek koronát tartanak. Kézenfekvő, hogy ez a fehérvári patricius családot nemesítő oklevél nem a képzeletből, hanem a valóságból vette át a város címerképét, egy olyan férfiúnak címerébe, akinek elődje a város bírása volt hosszú éveken át. A középkori városok, mint szabadságaiknak bizonyítékát féltve őrizték nagypecsétjüket. Általában csak különleges esetekben, kiváltságleveleken, függőpecsét-

ként alkalmazták őket. Egyébként pedig a város ládájában "hét lakat alatt" őrizték a nagypecsétet.

A hivatali ügyek számának növekedése, a gyakori pecsételés szüksége hozta magával a kisebb súllyal bírót, de hiteles közép- és kispecsét alkalmazását. Fehérvár kisebb pecsétjével egy 1388. évi oklevélen találkozunk először, ez 36 mm átmérőjű.

A 15. századra kialakult véglegesnek tekinthető pecsétalkalmazási gyakorlat. Ebben az időben a városnak három pecsétje volt:

A *nagypecsét*: csak kiváltságleveleken alkalmazták, ezeken felsorolták a bírót és a 12 esküdtet is (1388, 1406), később már a városrészek szerint külön is felsorolják az esküdteket (8 a belvárosban, 2-2 a két külvárosban, 1446).

A *középpecsét*: pátenseken szerepel a bíró nevével és felsorolás nélkül említve az esküdteket (1485). Ez a korábbi kispecséttel azonos, 0,36 mm-nél kisebb.

Az újabb *kispecsét* a 15. század közepétől tűnik fel, átmérője 20 mm, körirata alig olvasható, valószínűleg gyűrűspecst, zárt leveleken alkalmazzák.

Ennek a kialakult városi címer- és pecséthasználtnak vetett véget a török uralom, amely lehetetlenné tette a végvárrá változtatott királyi városban az önkormányzati jogok gyakorlását. Székesfehérvárt 1688. május 19-én hagyta el az utolsó török katona. A város kiváltságai a másfél száz éves török uralom alatt veszendőbe mentek. A várost az adminisztráció újszerzeményi területnek, afféle hadiszákmánynak tekintette. Az 1689. évi újszerzeményi bizottsági utasítás szabályozta a város mérsékelt gazdasági és önkormányzati önállóságát. Azt azonban a polgárság is tudta, hogy ez korántsem közelíti meg a szabad királyi város korábban élvezett kiváltságait. A következő években megindult a harc a korábbi szabadságok visszaszerzéséért. 1690-ben és 1692-ben a városi polgárság költségén küldöttség járt Bécsben az ügy érdekében. 1693. február 26-án kelt oklevél szerint megerősítették a város korábbi kiváltságait, a probléma csak abból adódott később, hogy ez az oklevél - nyilván nem véletlenül - sohasem hagyta el Bécs megírása után, így a város szóbeli ígérettel bírt ugyan de jogaival valójában továbbra sem élhetett. A reményt táplálhatta az is, hogy ugyanekkor a hivataloktól érkezett megkeresés, utasítás mindig "Székesfehérvár szabad királyi városnak" szólt, természetesen csak papíron.

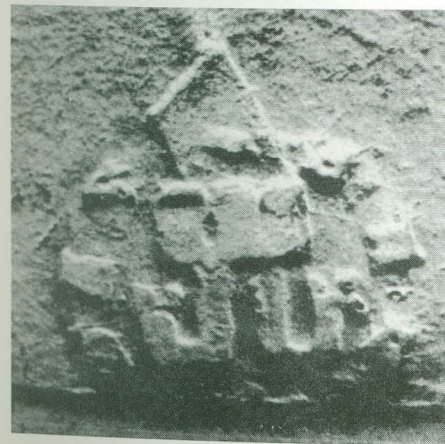
Az eredménytelenség láttán 1701-ben négy újszerzeményi város: Buda, Pest, Esztergom és Székesfehérvár együttesen lépett fel az udvarban régi szabadságjogaik megújításáért. Végül hosszas huzavona után 1703-ban a bécsi udvari kamara visszaadta a négy város kiváltságát. Ezek után született meg a *Diploma Leopoldinum*, I. Lipót király kiváltságlevele 1703. október 23-án. Fehérvár kiváltságait - másokkal együtt - az 1715. évi 37. törvény becikkelyezte. A kiváltságlevél a város jogi, gazdasági és önkormányzati kiváltságait szabályozta. A diploma rendelkezik a címer- és pecséthasználtról is.

2. kép: A Vadkerti, Pataki Nagy és a Szentgyörgyi család címere, 1415.

3. kép: Székesfehérvár város kispecsétje, 1464. (Balra alul)

4. kép: Székesfehérvár város kispecsétje, 1541. (Jobbra alul)

A város közjogi helyzetére utal a vörös pecsételés jogának megadása. A város címerét – a dicső emlékü királyok nagyszámú fehérvári koronázása emlékére – arany korona díszíti. A kék színű pajzsban, zöld mezőn, négyszögű kőből épült, rovátkolt várfal áll, kétféle nyitott kapuval és függő vasrostéllal. Három tornya közül egyik fedett, magasabb. A korona alól egyfelől aransárga-kék, másfelől ezüstfehér-vörös, a pajzs aljáig érő fodros takarók függenek. A diplomában megfestett címet barokkos külsőségek övezik. A címer mellett egyfelől Justitia (az Igazságosság), másfelől Prudentia (az Okosság) allegorikus alakja áll. Székesfehérvár szabad királyi város ezüst pecsétnyomója már ezt a címet ábrázolja, körirata: SIGILLUM LIBERAE REGIAE CIVITATIS ALBA REGALENSIS.

A török által törést szenvedett középkorunkban a korábbi címer nyilvánvalóan több helyen fordult elő, akár az építészetben, akár a síremlékeken, vagy más helyeken. A jogait és jelképeit visszanyert szabad királyi város és polgársága is előszeretettel ábrázolta kiváltságának jeleit a legkülönbözőbb helyeken. A 18-19. századi várost ábrázoló metszeteken éppúgy megtalálható, mint az újonnan alakuló céhek céhlevelein. Kőbe vésett variánsa a legmegfelelőbb helyen, a városháza főbejáratán található meg. Ez az épület, amely ma is az Önkormányzat helye már a török alóli visszafoglalás után az 1698. évi telekkönyvben is mint Városháza /Stadt-Rathaus szerepelt. A török időkben is álló épület barokk átalakítására 1712 után került sor. Thomas Walch kismartoni kőfaragó mester az 1703-ban elnyert címer alapján készítette el az épület díszes kapuját.

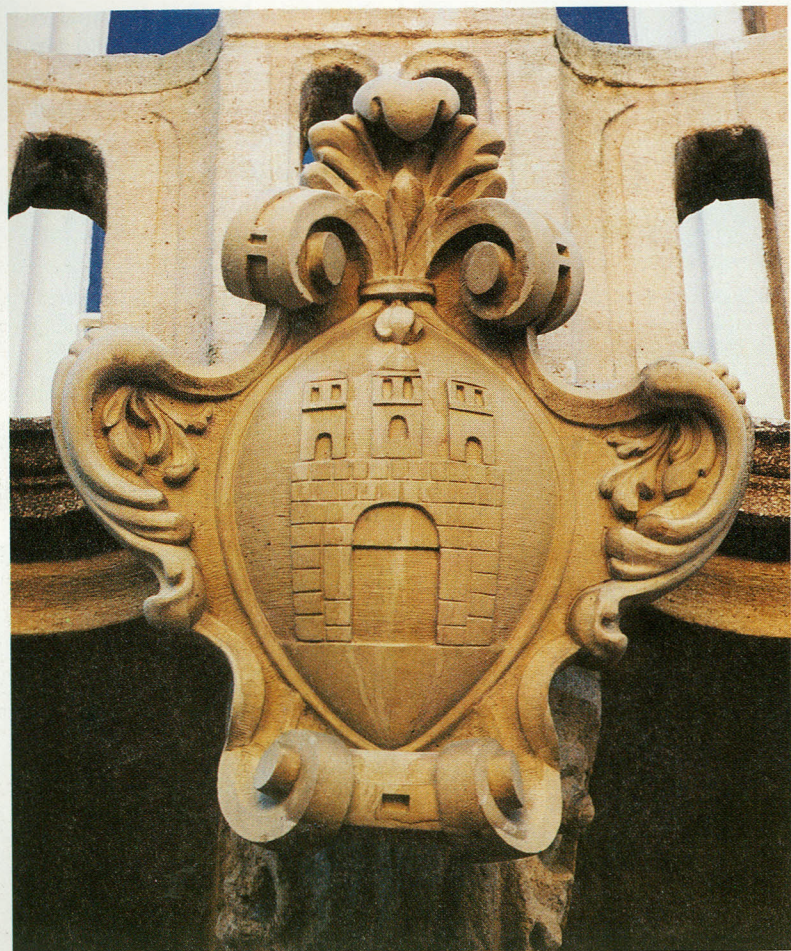
A város polgársága a török idők utáni új betelepülőkkel gyorsan gyarapodott. A 17-18. században a város vezetésében elsősorban a jómódú, részben német eredetű mesterelemek jutottak szóhoz. Az udvarhoz lojális, labanc-érezelmű városi magisztrátus elfogadta és végrehajtotta a Bécsből jövő rendeleteket, utasításokat. A felvilágosodás és a magyar nyelv ügyének előtérbe kerülése azonban itt is érezte hatását. Közrejátszottak ebben olyan személyiségek is, mint a pálos rendi Virág Benedek és Ányos Pál. Az 1790. évi országgyűlés egyik fő kérdése a magyar nyelv ügye volt. Ennek hatására határozta el a székesfehérvári kereskedők társulata, hogy jegyzőkönyveit azontúl magyar nyelven vezeti. A 19. század elejére az országos reformmozgalmak hatására, és viszonyhatására is - az ősi koronázó város "újsütetű" polgársága tudatosan is vállalta és ápolta évszázados történelmi hagyományait. A korábban német érezelmű város magyarrá lett. A választó polgárság 1843-ban beadvánnyal fordult a város tanácsához, hogy a városi pecséttel bezárt magyar nyelvű levelek, a város hiteles pecsétjével megerősített magyar nyelvű irományok magyar köriratú pecséttel láttassanak el. A városi magisztrátus továbbította a kérést a helytartótanácsnak, amely 1845. március 6-án Bécsből megkapta a kedvező választ egy királyi oklevélben. Az addigi deák körirat helyett két arany vonal közt

5. kép: Diploma Leopoldinum, a város 1703. évi kiváltságlevele

6. kép: A város 1703. évi ezüstpecsétje

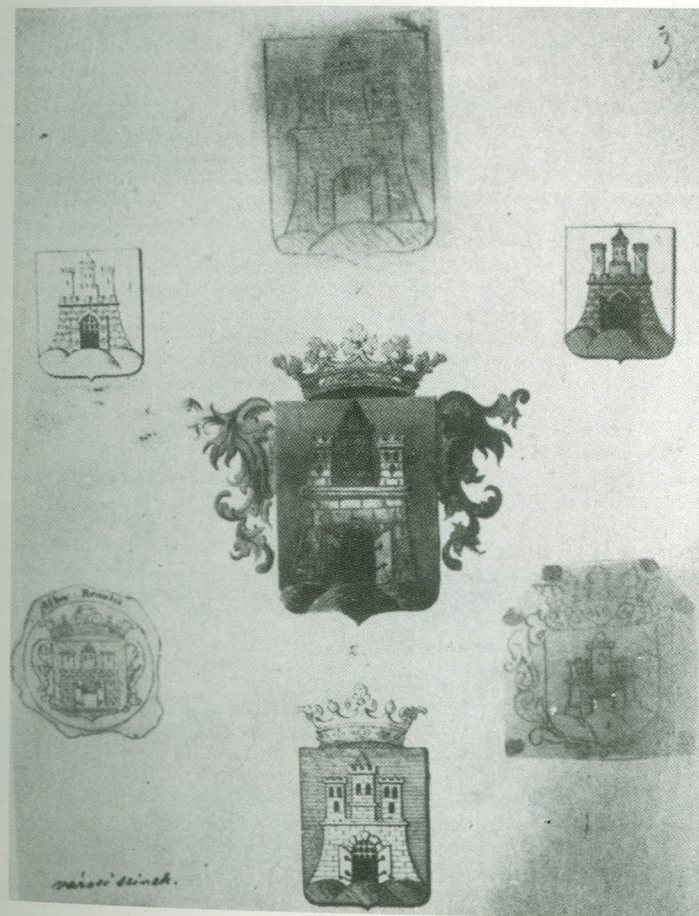
7. kép: A város kőből faragott címere a Városháza kapuján, 1712 –18

8. kép: A város címere a Font-ház sarkán (Oskola utca)

9. kép: Székesfehérvár Szabad Királyi Város magyar nyelvű pecsétje 1845

10. kép: Székesfehérvár 1845 utáni címerrajzai

11. kép: Kőből faragott városcímer a Teleki Blanka gimnázium tetején

"Székesfehérvár szabad királyi város pecsétje 1845" felirat legyen. A középső torony csúcsos, veres fedelű. A körirat nyelvének kivételével maga a címerkép lényegében a Lipót-féle címerleírás ismétli meg. A címerkép ezután is feltűnik a város különböző helyein, egyik legszebb példánya kőbe faragva a Teleki Blanka gimnázium bejárati oromzatát díszíti.

A közösségi címerhasználat 1949 után szünetelt hazánkban. Székesfehérvár város hivatalos pecsétjére is a mindenkori államcímer került. Az 1960-as évek kezdeményezései után 1970-ben, majd 1974-ben rendelet, illetve minisztériumi határozat engedélyezte a városok számára, hogy a település történelmi múltjára és mai jellegzetességére egyaránt utaló címert alkossanak, használhassanak. A városi címer azonban nem helyettesíthette az állami címet, de városi hivatalos iratokra, kitüntetésre, díszpolgári oklevélre stb. alkalmazható volt. A jogszabályok az új címerterv elbírálását a Képző- és Iparművészeti lektorátus hozzájárulásától tette függővé. A "kinevezett heroldok" által jóváhagyott műalkotások eredménye a számtalan új ösvér címer lett: színes lett és szép, csak nem az lett aminek lennie kellett volna. Székesfehérvár városa valamilyen szerencse folytán – tán éppen a szakember háttér miatt – elkerülte az újsütetű címeradományozás csapdáját. Ennek köszönhető, hogy a város ősi címerét vették alapul, az ábrázolást minisztertanács határozatának megfelelően "korszerűsítették", azaz a Lipót-féle címer középső tornyára a vörös csillag került. Ezt aztán alátámasztotta az új magyarázat: "A város címere őrzi a régi rajz emlékét; a várfal három bástyás tornya a városnak a magyar történelemben betöltött szerepére emlékeztet. Az ezüstfehér várfal utal a város nevének összetételére is, továbbá a magyar "fehér arany", az alumínium feldolgozására. A szocializmus építésének szimbóluma a vörös csillag." A város polgárainak hagyományaitól végül nem volt annyira idegen ez a címer, mint más esetekben. Az persze más kérdés, hogy a város címere, a város zászlaja csak 1988-ban foglalhatta el újra közttereinket is. Addig a legszebb falvédők, ajándékozásra szánt porcelánok, nipppek és más "fontos" műalkotások sorát ékesítette.

A város új címere, a mostani, tulajdonképpen a régi címer. Még a tanácsrendszerben született meg az igény a városi címer újjáalkotására. Ennek magam is részese lehettem, s a bizottság, javaslatára a közvélemény úgy döntött, hogy a Lipót-féle oklevélben leírt címet tekinti a város hiteles jelképének. Amint a könyvünk elején kiderült a Lipót-féle címer is a korábbi középkori címet vette mintául, csak a kivitelezés lett barokkos némileg. A fő elemei és színei azonban megmaradtak. És itt bezárul a kör, a város visszanyerte ősi, eredeti, több mint 700 éves címerét.

12. kép: Székesfehérvár címere
1970-1990

A címlapon az 1703. évi címer látható. A hátsó borítón az 1703. évi kiváltságlevél ábrázolása, kőből faragva, a Városháza kapuja (1712-18).

IRODALOMJEGYZÉK

Bertényi Iván : Kis magyar címertan, Budapest 1983.

Castilione Endre: A magyar városok címerei, Budapest 1975.

Kállay István: Székesfehérvár kiváltságlevelei, Fejér Megyei Történeti Évkönyv, 8, Székesfehérvár 1974.

Kubinyi András: Székesfehérvár középkori oklevéladása és pecsétei, Székesfehérvár Évszázadai, 2, Székesfehérvár 1972.

Laszlovszky József: A magyar címer története, Budapest 1989.

